

УДК 373.014.53(477) "1985/1991"

О. О. Лаврут

УЧАСТЬ ПЕДАГОГІВ ШКІЛ УРСР У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ 1985 – 1991 РОКАХ: МОВОЮ ПЕРІОДИКИ

Стаття присвячена вивченню питання громадської активності педагогів загальноосвітніх шкіл Української РСР періоду «перебудови». Автор довела, що процеси суспільно-політичного життя вплинуло на погляди та позицію учительства. Воно протягом довгого періоду не мало можливості вільно висловлювати власні думки та переконання, прагнення. Разом із іншими верствами населення педагоги брали участь у мітингах, демонстраціях, виступаючи із лозунгами культурного, економічного і пізніше – політичного спрямування. На сторінках періодичних видань йшлося жваве обговорення актуальних питань життя суспільства, але ставлення до них були неоднозначними: побоювання або зашореність залишалися. Учительство долучилося до різних організацій, діяльність яких була спрямована на задоволення не лише їх професійних запитів та потреб. Поступово інтелігенція виходила на новий рівень власної діяльності.

Ключові слова: Українська РСР, учительство, ситуація, політика, освіта, школа, культура, «перебудова», організації, вимоги, періодичні видання.

Стійкість нації залежить від якості її інтелектуального потенціалу, від особливостей того прошарку, який створює смисли, ментальні конструкції, картини світу. На інтелігенцію покладається й творення концептуальної схеми розвитку держави, мовної і культурної політики, інформаційного простору й книжкового ринку (Лосєв, 2015). Прикладом цього став період 1985 – 1991 рр., коли активність громадськості досягла апогею у колишньому СРСР.

Питання суспільно-політичних та культурних перетворень зазначеного періоду досить широко представлені у науковій літературі. Овчар І. вивчила передумови «перебудови», особливості її реалізації у різних сферах життєдіяльності (Овчар, 2011; Овчар, 2008). Вона охарактеризувала нормативно-правове підґрунтя цього, діяльність номенклатури, яка перешкоджала реалізації основних постулатів державної лінії. Історикиня зупинилася на ролі та внеску учасників «перебудови» у розвиток суспільства. Зміни полягали в оновленні радянської системи, намаганні йти у ногу з часом. Новому політичному мисленню сприяли плюралізм, гласність та демократія, хоча вони один від одного немислимі. Ю. Кузьменко писала, що деяких старих кадрів відправили «на заслужений відпочинок» через непідтримку «генеральної лінії партії» (Кузьменко, 2015, с.100–103). О. Шановська звернула увагу на діяльність творчих спілок у відродженні українських духовних традицій, де левову частку складали представники інтелігенції (Шановська, 2008, с.214–224). О. Жалюк акцентує на напрямках їх роботи, серед яких виділяла державницький, мовно-культурницький та фольклорно-етнографічний, і важливості цієї справи (Жалюк, 2015, с.64–68).

Але питання висвітлення участі учительства Української РСР на сторінках періодичних видань залишилися осторонь. Тому, метою нашої статті є вивчення проблеми активності педагогів шкіл періоду «перебудови» на шпальтах періодики. Завданнями до цього слугуватимуть такі: з'ясування історіографії питання та джерельного забезпечення; характеристика напрямів діяльності учителів; кількісна та якісна динаміка участі педагогів, визначення перспектив дослідження. Джерелами нашого дослідження стали періодичні видання другої половини 1980 – початку 1990-х років. Теоретичне застосування матеріалу стане доцільним під час глибшого вивчення передумов розпаду колишньої країни та участі різних верств населення у житті суспільства. Практичне значення важливе задля розвитку громадських ініціатив у сучасному українському соціумі.

Так, на початку «перебудови» педагогічна громадськість, така само, як і інші, прислухалися до закликів Комуністичної партії, формально намагаючись реалізувати постулати уряду. На пленумі Педагогічного товариства Української РСР розглядалися завдання цієї організації в УРСР у світлі рішень квітневого Пленуму ЦК КПРС і травневого Пленуму ЦК КП УРСР. У доповіді голови товариства, академіка АПН СРСР М. Ярмаченка, інформації заступника голови В. Вугрича про роботу Республіканської ради, виступах інших наголошувалося, що у рішеннях пленуму ЦК партії та доповіді на ньому М. Горбачова, поставлене завдання щодо оцінки реального стану справ у цих організаціях, виявити недоліки та вжити заходів щодо їх усунення та гідно зустріти ХХVІІ з'їзд КПРС. Певних успіхів досягли відділення Дніпропетровської, Кіровоградської, Івано-Франківської, Львівської, Миколаївської та інших областей. Голови обласних відділень Донецького – О. Гладчук, Ровенського – В. Дунай, Ворошиловградського – Н. Ключкова, Миколаївського – М. Рапопорт, Чернігівського – В. Черненко, заступник голови Дніпропетровського відділення Л. Єльченко, член президії Республіканської ради Педтовариства О. Савченко, вказували недоліки та і шляхи їх подолання. Одне із завдань – зміцнення і поліпшення діяльності первинних організацій, що складали основу товариства,

адже їх робота часто зводилася до збирання членських внесків. При кожній такій організації могли бути створені творчі групи і групи науково-педагогічної інформації, філіали народних університетів для учителів і батьків чи відповідні лекторії, консультпункти і кабінети педагогічної освіти батьків і секції. Первинна організація могла стати ініціатором різних заходів: педагогічних читань, зустрічей, читацьких конференцій, виставок, конкурсів та сімейних вечорів. Наголошували на розширенні мережі філіалів і факультетів університетів науково-педагогічних знань для класних керівників, вихователів ГПД, учителів праці, майстрів виробничого навчання, викладачів комп'ютерної техніки, та з проблем навчання дітей шестирічного віку. Необхідно було підвищити якість освітнього процесу у народних університетах, очно-заочну систему навчання у сільських умовах (Ігнатенко, 1985, с.1).

Товариство вивчало та розповсюджувало передовий педагогічний досвід (далі – ППД). При республіканській, обласних і районних (міських) радах створені секції і громадські лабораторії з різних проблем педагогіки, а при первинних організаціях – групи науково-педагогічної інформації та творчі групи. Вони пропагували ППД, проводили різні конкурси, влаштовували літературні виставки, вели картотеки видань тощо. Але не дивлячись на численні заходи, їх ефективність була низькою. Секції, лабораторії, творчі групи часто дублювали роботу відповідних установ та органів. Тому, необхідно було навести лад у організації роботи цих товариств та установ. Особливу увагу звертали на секції і творчі групи з проблем трудового навчання та виховання і профорієнтації школярів, сімейного виховання дітей, переходу до навчання шестирічок, виховання «важких дітей», і вцілому – на вимоги шкільної реформи. Поступово активність педагогів набувала обертів. Політичні гасла ставали більш авторитетнішими. Зміни на собі відчули, перш за все, учителі суспільних дисциплін, які протягом довгого часу змушені були вивчати деформовану науку, а потім викладати їх у школах. Науково-педагогічна та педагогічна громадськість виступили зі «Зверненням до вчителів історії, викладачів-істориків вузів, працівників краєзнавчих музеїв, науковців, аматорів-дослідників та збирачів історичних пам'яток, до всіх шанувальників історії рідного краю» з метою виховання національної свідомості, поширення історичних знань, поваги до традицій з позиції дотримання прав людини і громадянина. Вони ініціювали створення науково-громадської історичної асоціації «Істина» (16 лютого 1990 р.), яка співпрацювала із Товариством української мови імені Т. Г. Шевченка, Українською екологічною асоціацією «Зелений світ», Народним рухом, Українським фондом культури та іншими організаціями (Білик, Камінський, Поляков, Сургай, Трубайчук та Шевченко, 1990, с.1).

В. Г. Шевченко – начальник головного навчально-методичного управління загальної середньої освіти, член колегії Міністерства народної освіти УРСР, акцентував на важливості прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, яка відкривала широкі можливості до національного відродження народів, які мешкали в Україні, про що йшлося у розділі «Культурний розвиток». Він акцентував на необхідності мати цілісну національну систему освіти, починаючи від родини, дитячого садка. Школа повинна бути національною за сутністю, змістом навчання і вихованням дітей (Шевченко, 1990, с.1).

Педагоги неоднозначно сприймали перетворення, що відбувалися у країні та школі. Це стосувалося і деполітизації. Один із дописувачів із Луцька писав, що вилучення цих організацій може призвести до асоціальної поведінки та висловлював «занепокоєння»: «Ви керуєтесь єдиним – врятувати дітей від комуністичної моралі? А що пропонуєте – вулицю?»

А, якщо на вулиці учнів підберуть злочинці, наркомани, бандери, і будуть втлумачувати малюкам ненависть до батьківщини, ростити із них злодіїв, душегубів і вбивць?». Лист групи учителів вразив своєю некомпетентністю і агресивністю іншу частину громадськості і вони, навіть, засумнівалися, а чи учителі це писали? Необхідно відмітити, що школа, позашкільні заклади залишалися і можливість розвивати здібності у дітей були. На нашу думку, подібні заяви-листи могли написати дійсно ідейні або на замовлення, як би, сьогодні охарактеризували це журналісти – «джинса» (Лиса, 1990, с.1).

У періодичних виданнях дописувачі ділилися власним ставленням до суспільних процесів. Як зазначено у одній статті «Радянської освіти» 1990 року, 50 % опитаних висловилися за деполітизацію та деідеологізацію школи, інші – по 25 відповідно розділися на протилежні позиції. Власне деполітизація шкільного життя полягала у винесенні усіх дитячих та дорослих політичних організацій за межі закладу, а деідеологізація навчання – у відсутності єдиної правильної візії, яка б пронизувала усі предмети. Деякі дописувачі, мабуть, цілеспрямовано, не могли самі, або й інші, підказуючи їм, відмовитися від цього, аргументуючи взаємозв'язок політики, освіти, школи і їх суб'єктів, хоча погоджувалися із тупцюванням на місці протягом десятиліть або й регресом у цій сфері. Задавали запитання: «Як бути учителю в цій ситуації?», «Педагог має бути лише інформатором?», «А чи зможуть діти здійснити правильну оцінку без допомоги дорослих?». Спостерігаємо стереотипні погляди на роль учителя у житті дитини, небажання відмовлятися від усталених принципів взаємодії дорослого і учня, закостенілість позицій. На шпальтах періодики писали про необхідність політичного діалогу із педагогами, удосконалення навичок діалогу. Дописувачі побоювалися аби не стати «...нам тією слухняною глиною, з якою політики (а іноді й політикани) ліпили б фундамент для чергового "вождя народів" і його камарильї» (Болгаріна, 1990, с.1–3).

У «Тезах ЦК Компартії України про ставлення до деполітизації народної освіти та роботу партійних організацій навчальних закладів в умовах багатопартійності» функціонери негативно відгукувалися про деполітизацію та інші процеси, які започатковані у школі. Вони вважали, що явища були нав'язані Комуністичній партії опозиційними силами і жити окремо без політики – ілюзія, навіть виривали із контексту документів ЮНЕСКО деякі вислови, намагаючись продемонструвати солідарність зі світовою спільнотою. Водночас, погоджувались про догматичне спрощення матеріалів, які містилися у підручниках та програмах. У виховних питаннях пропонували розвести державне та партійне втручання, але засуджували тих, хто заперечував інтернаціоналізм, колективізм та патріотизм, що могло начебто призвести до розмивання гуманістичних цінностей. Соціалістична держава мала забезпечити власне самозбереження та самовідтворення. Номенклатура продовжувала акцентувати на забезпеченні конституційних свобод, ролі комуністичної партії у житті суспільства та ідеалах, започаткованих В. Леніним. Про піонерську організацію вони зазначали як про патріотичну дитячу, тим паче, через це вона не повинна згортати свою діяльність у такий невизначений та важкий час. Недивно, що вони планували продовжувати «пропагувати високоідейний зміст діяльності своєї партії» (ЦК Компартії України, 1990, с.1–2).

В освіті акцентували на реалізації ленінської політики і важливості вивчення історії та культури народів, відродженні національних мов. Подібні лозунги були притаманні радянській владі ще на початку свого панування – у міжвоєнний період. Комуністи викривлювали ідеї національної школи, вважаючи це виключністю одного народу перед іншим. Розуміючи відсталість культури та школи, погоджувалися на долучення світового

досвіду у їх розбудові. Вони виступали проти клерикалізації закладів, визнаючи право кожного мати власний світогляд та переконання. Школа, на їх думку, мала давати знання з історії релігії та атеїзму. Так, у кожній фразі бачимо протилежний зміст позиції комуністів. Вони вважали неприпустимими переслідування у закладах освіти своїх прибічників, яких ставало все менше, у чому звинувачували демократичні сили. Все ж, комуністи зазначали про надання, у випадку необхідності, допомоги з їх боку, а ці тези пропонували використати під час творення нових законів про школу. Тобто, з одного боку, вони розуміли про можливі зміни, але не хотіли втрачати власних позицій та становища у суспільстві, з іншого – маніпулювали громадянами, формально визнаючи людські цінності (Повідаш, 1991, с.3–4).

І. А. Зязюн, Міністр народної освіти УРСР, зазначав про необхідність подолання у суспільстві відсталості і ганебного ставлення до учителя у держави та населення. Він виступав за надання освітянам свободи у їх діяльності, оскільки вже мають диплом і держава їм довіряє, а якщо і після цього довіри нема, то чи варто довіряти і ввіряти дітей? Міністр схвально відгукувався на діяльність творчої Спілки учителів України, справедливо вважаючи це розвитком творчого процесу у педагогічній спільноті та потужного інтелектуального потенціалу (Зязюн, 1990, с.1–2).

Учителі стали учасниками різних організацій. Так, 19 вересня 1990 р. у Києві на установчій конференції Українського фонду освіти був прийнятий статут, який визначав мету, завдання та членство організації. Міністерство народної освіти УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Республіканський комітет профспілки працівників народної освіти і науки, Творча спілка вчителів України, ради з народної освіти, творчі спілки, інші колективи та організації. Це була добровільна благодійна організація, яка створювалася окремими громадянами, трудовими колективами, громадськими організаціями, творчими спілками і державними установами для зміцнення соціальної бази освіти, піднесення авторитету і престижу педагогів, моральної і матеріальної підтримки, обдарованих учнів, студентів, зокрема і тих, хто постраждав у результаті Чорнобильської катастрофи. Організація проводила акції, збирала кошти в Україні та закордоном, які адресувалися на поліпшення матеріальної бази шкіл, видруку альтернативних програм, посібників і підручників. Вона брала участь у розробці програми з розвитку освіти в республіці, сприяла розвитку та поглибленню міжнародного співробітництва у галузі освіти; виготовленню кінофільмів, слайдпрограм, фонограм і театралізацій на матеріалі духовної спадщини народу. Члени фонду приділяли увагу розвитку сільської школи. Керівними органами стали республіканська конференція, яка скликала раз на рік, а між ними – Правління (Проект «Статуту Українського фонду освіти», 1990, с.1–2). Кошти фонду освіти використовувалися по-різному, про що писали педагоги. Так, учитель фізичної культури Великоцвілянської середньої школи Ємільчанського району М. Жилюк, що на Житомирщині, ділився власним досвідом: школа придбала 20 велосипедів «Лелека», які стали у нагоді не лише на уроках, а й у позакласній та позашкільній діяльності. «Для школи придбати велосипед – це однаково, що придбати вчителеві автомобіль «Волга»» (Жилюк, 1990, с.1).

У листопаді 1990 р. у Кіровограді була створена добровільна громадська організація «Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського», метою якої стало дослідження, творчий розвиток і впровадження доробку педагога і публіциста, що спрямована на підвищення педагогічної культури учителів, батьків та громадськості. Ця організація і до сьогодні організовує і проводить різні заходи відповідних напрямів (Звернення до педагогічної громадськості України, 1990, с.1–2). Поряд із цим працювали і профспілки, зокрема, у

вересні 1990 р. у Києві відбувся перший з'їзд профспілки працівників народної освіти і науки. Серед протокольних питань були і досить нагальні – соціально-економічні, які акцентували на становищі населення та залишковому принципі, і навіть, відбирання коштів у освітян: обіцяного підвищення зарплатні не планували. Тому, пропонували проводити мітинги протестів по усій Українській РСР з вимогами політичного та економічного характеру, зокрема про працевлаштування молодих педагогів та поліпшення умов їх життя (Перший з'їзд галузевої профспілки, 1990, с.1–2). Пізніше, майже у половині шкіл міста створені страйкові комітети, про що зазначали на загальноміській конференції працівників освіти, яка розглядала хід виконання вимог, поставлених перед державними органами. Більшість, нажаль, залишилися без належної уваги. Все ж, пенсіонерам дозволили працювати на повну ставку і повністю отримувати пенсію та за ними залишалася вислуга років (Гочаренко, 1990, с.1). До цього долучилися і педагоги Вінниччини, тематикою зустрічі яких стала: «Працівники освіти, науки і студентство області за єдність дій у піднесенні престижу знань, соціально-економічного статусу, вихователя, наукового працівника, студента». Учителі зазначали про необхідність поліпшення житлових умов, адже значна їх частина орендувала приміщення, особливо у Вінниці, Могилеві-Подільському, Хмільнику, у Барському, Гайсинському та Немирівському районах. Зарплатня їх складала лише 70 % народногосподарської. «Де можна побачити, щоб робітник на завод ніс фрезерний верстат, а вчитель змушений з дому нести книги і унаочнення?». У «Радянській освіті» наводили приклади цін у комерційних магазинах на товари, які б хотілося б придбати, що презентує наступна таблиця.

Таблиця 1.

Продаж деяких товарів у комерційних магазинах та на «чорному ринку» у 1990 р. (Янов, 1990, с.1–2).

Найменування товарів	Ціни комерційного магазину, крб.	Ціни «чорного ринку», крб.
туфлі жіночі, виробництво Франції	280	200 – 250
туфлі жіночі, виробництво Іспанії	248	175 – 220
чобітки жіночі, виробництво Австрії	480	250 – 450
туфлі чоловічі, виробництво Англії	208	180 – 250
шапка хутряна (норка)	930	700 – 900
шуба хутряна (песець)	3450	-
дублянка	3900	-
коньяк «Мартель», виробництво Франції	120	100
віскі «Бела», виробництво Шотландії	72	50 – 60

Як показує таблиця, ціни були зависокими для споживчого кошика педагога. До того ж, вітчизняних товарів не спостерігаємо, які були у дефіциті. Делегати звернулися із телеграмою до Голови Верховної Ради УРСР Л.Кравчука, де зазначали про своє незадоволення вимогами про це, наданих йому раніше: «Настійно просимо прийняти

делегацію нашої конференції для обміну думками і остаточного вирішення наших подальших дій. Хочемо діяти разом». Тобто, громадськість продемонструвала стійкість власної позиції, з іншого – не розривала із українським урядом, який ще залишався радянського зразка, але формально – ні. Педагогічна громадськість зверталася із листом до 42 депутатів, які представляли освітню галузь у Верховній Раді із закликом підтримувати освітні ініціативи у парламенті та сприяти їх втіленню у життя (Ганцяк, 1990, с.1).

Трудовий колектив редакції газети «Радянська освіта» звернувся до народних обранців зі словами остраху мітингу 1 жовтня 1990 р. Працівники зазначали, що занепокоюються про події, які можуть відбутися у столиці, куди з'їдуться з усієї УРСР. Вони демонстрували турботу про дітей. Адже, приїхавши до Києва, хто буде працювати і заробляти гроші, збирати врожай? Наводили дані вивозу продукції із республіки і становища у сільському господарстві. Тому, начебто, закликали усіх учасників мітингів та депутатів поїхати на лани Київської області і долучитися до збирання урожаїв. Згодом редакція висвітлила акцію педагогів м. Києва, яка відбулася символічно – на День учителя. До Республіканського стадіону прийшли представники різних політичних партій та організацій. Виступаючі наголошували на незадовільних умовах праці, на «печерних навчальних кабінетах», переповненні шкіл, де за партами сиділи по троє учнів, спорожнілих бібліотеках та відсутності оновленого фонду. Пропонували шляхи вирішення проблем, які полягали у оновлених програмах, делегуванні республікам повноважень, створенні незалежних, а не реанімованих профспілок і спільних зусиллях громадськості. Фінансування мало відбуватися через привласнення майна Комуністичної партії та скорочення бюрократичного апарату. Серед вимог були такі: «Україні – національні школи», «Вчителям – людське існування». Освітяни підтримали голодуючих студентів, вимагаючи у депутатів виконати їх вимоги. Вони виступили за те, що служити в армії необхідно лише у межах республіки. Міністерство народної освіти УРСР та науково-педагогічна громадськість теж брали участь у цьому, серед них виділяємо: І. Зазюна – Міністра, Ю. Щербака, В. Грищука, А. Зінченка – депутатів Верховної Ради УРСР, А. Трубайчука – доцента Київського педагогічного інституту імені М. Горького, Г. Виноградова – учителя математики Київської середньої школи № 245, В. Скоробагатька – голову комісії з питань освіти Дарницької райради м. Києва та інших (Відкритий лист народним депутатам, 1990, с.1).

Мітингувальники висунули свої вимоги до Верховної Ради УРСР про демократизацію освіти, прийнявши відповідне законодавство у цій галузі та захисту прав дітей, колективні та індивідуальні договори і профспілки. Урядові вони пропонували скорочення педагогічного навантаження для учителів до 12 годин, введення оплати у вільний від роботи час, під час відпусток, за перенавантаження класів і груп; скасування безоплатності підручників, збереження виходу на пенсію за вислугою років; здійснювати щорічні виплати на оздоровлення, окрім звичайних, у зв'язку із Чорнобильською катастрофою. Вони виступали за спрощення і здешевлення системи управління освітою, забезпечення екологічно чистими продуктами школярів, повернення будівель для шкіл, які були зайняті іншими установами та організаціями, створення фонду освіти. Так, «...освітяни вимушені захищатись і захищатись від держави, якою вона у нас стала» (Гончаренко, 1990, с.1–2). На захист учителів стали відомі організації: Спілка вчителів СРСР, Радянський рух «Педагоги за мир і взаєморозуміння», Спілка педагогічних товариств СРСР. Але відомі педагоги: Ш. Амонашвілі, О. Захаренко, М. Никандоров, зверталися до учителів з проханням не мітингувати, а встановлювати діалог із владою (Звернення громадських організацій, 1990, с.1).

Педагоги долучилися до обговорення гімну України: яка пісня має бути ним? Тут бачимо різні погляди: «Без сумніву, я підтримую геніальний твір Т. Шевченка “Реве та стогне Дніпр широкий...”». Деякі писали, що коли дивляться спортивні міжнародні змагання, кожна країна виконує гімн, який є завжди патріотичний. Патріотизм – у душі. Діти любили виконувати «Ой, у лузі червона калина», «Боже, великий, єдиний, ти Україну храни». Педагоги із Луганщини зазначали, що у кожного народу є пісня, яка є визначальною, а не офіційні, створені на замовлення, до того ж, історія не підписувала угоду із партійними урядовцями, тому учителі виступали за обов’язкове існування державних символів та того гімну, який «уже зараз у нас є» (Моя пропозиція. Гімн України: яким йому бути?, 1990, с.4).

Учителі стали учасниками акцій політичного спрямування. 17 березня 1991 р. у Києві відбувся мітинг, одним із гаслом якого був «Оновить Союз – все равно, что омолодить бабу 73-х лет». Організаторами його стала Українська республіканська партія, а особистість, яка спілкувалася із учасниками – Л. Лук’яненко. Він зазначив, що це суперечить законодавству і лише після отримання незалежності Україна мала б вирішувати питання з ким бути, а з ким ні. Жити по-ленінськи населення уже не хотіло, а достойно – по-людськи (Мітинг незалежності і свободи, 1991, с.1). Тим паче, що давалися взнаки дефіцит, інфляція та нестабільність становища вцілому в СРСР, і у кожній республіці, зокрема. Недивно, що учасники зібрань виступали за реальну, а не міфічну Конституцію, засновану на соціальній справедливості, народовладді та верховенстві права. Проте неспроможність влади забезпечити гасла реальним підґрунтям було очевидним. Учасники акцій зображували на своїх транспарантах оголеного козака, який був одягнений у спідницю із купонів і розшифровували його так: «К – комуністи, У – України, П – подарували, О – одяг, Н – народу» (І сказав Гуренко..., 1991, с.4). Інтелектуальна еліта розуміла, що Союзу вже нема і, який би результат референдуму у грудні не був, доля вже вирішена. Науково-педагогічна і педагогічна громадськість переймалася через, можливе, неусвідомлення міністрів про їх відповідальність за галузі. Необхідно було дати людям більше творчості, мобільності, державну підтримку та захист (Демченко, 1991, с.4).

На форумі української інтелігенції виступили претенденти на президентське крісло, більшість із яких після перерви покинули зал засідань, окрім В. Чорновола, якого називали справжньою людиною, людиною, яка могла стати президентом. Є. Сверстюк відзначив, що бути інтелігентом незалежної держави – це щось інше, ніж прислужуватися начальству. Громадськість була одностайна щодо Союзного договору, якого не повинно бути. Учасникам форуму припав до душі виступ О. Гончара – світоча цивілізованої України, як його назвали, який був емоційним. В. Чорновіл більше приділив увагу організаційним питанням передвиборчої кампанії. К. Мороз, у майбутньому – перший Міністр оборони України відчував, яка відповідальність лежала на ньому, дещо розгубився перед учасниками, але його підтримали оваціями (Бідний не може бути вільним, 1991, с.1–2). Подібні зустрічі проходили в різних регіонах України. Все ширше педагогічна громадськість не лише долучалася, а й ставала активним учасником суспільно-політичних та культурних перетворень, які відбувалися у країні. Вона відчувала піднесення, прикладом чого став авторський вечір Д. Павличка, який відбувся у Києві в театрі імені І. Франка. У ньому взяли участь Д. Петриненко, Д. Гнатюк, В. Голобородько. «І, хоча це був не сеанс Кашпіровського, але поезія, яка лікує душу і мозок» (Кількома рядками, 1991, с.1).

Отже, педагогічна громадськість стала активним суб’єктом перетворень у країні, сприяла формуванню, розвитку самосвідомості та свідомості населення. Від культурницьких і соціально-економічних напрямків власної діяльності вона спрямувала

власну діяльність на суспільно-політичні гасла та перетворення. Зважаючи, що інтелігенція залишалася важливою верствою, державі необхідно було звернути увагу на її вимоги. Проте в умовах кінця історії Радянського Союзу та наростання національних рухів у колишніх його республіках, це зробити було неможливо, з чим довелося рахуватися уже уряду Незалежної України. Перспективою наших подальших пошуків є вивчення будення учительства зазначеного періоду.

Бібліографічний список

- Бідний не може бути вільним, 1991. *Радянська Волинь*, 21 вересня, с.1–2.
- Білик, І., Камінський, Є., Поляков, І., Сургай, Г., Трубайчук, А. та Шевченко, Ф., 1990. Звернення до вчителів історії, викладачів-істориків вузів, працівників краєзнавчих музеїв, науковців, аматорів-дослідників та збирачів історичних пам'яток, до всіх шанувальників історії рідного краю. *Радянська освіта*, 20, с.1.
- Болгаріна, В., 1990. На зустріч новому навчальному. *Радянська освіта*, 11 серпня, с.1–3.
- Відкритий лист народним депутатам, 1990. *Радянська освіта*, 78, с.1.
- Ганцяк, Д., 1990. Що краще: диплом чи швабра? *Радянська освіта*, 97, с.1.
- Гончаренко, Г., 1990. «Ми не прохачі» - заявили у неділю учаснику мітингу вчителів Києва. *Радянська освіта*, 81, с.1–2.
- Гочаренко, В., 1990. Ще один шанс дали органам влади київські учителі. *Радянська освіта*, 97, с.1.
- Демченко, О., 1991. Що дасть інтелігенція творенню нової України? *Самостійна Україна. Видання Української республіканської партії*, 14, с.4.
- Жалюк, О.П., 2015. Поняття "українське національно-культурне відродження" та його зв'язок з діяльністю клубних закладів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 1, с.64–68.
- Жилюк, М., 1990. Використання фонду освіти. *Радянська освіта*, 82, с.1.
- Звернення громадських організацій, 1990. *Радянська освіта*, 99, с.1.
- Звернення до педагогічної громадськості України, 1990. *Радянська освіта*, 100, с.1–2.
- Зязюн, І.А., 1990. У мені кожен вчитель побачить свого захисника. *Радянська освіта*, 70, с.1–2.
- І сказав Гуренко..., 1991. *Самостійна Україна. Видання Української республіканської партії*, 8, с.4.
- Ігнатенко, П., 1985. Вимогливо і принципово. *Радянська освіта*, 53, с.1.
- Кількома рядками, 1991. *Самостійна Україна. Видання Української республіканської партії*, 1, с.1.
- Кузьменко, Ю.В., 2015. Кадрова політика В. Щербиського в УРСР періоду перебудови. *Гілея: науковий вісник*, 95, с.100 – 104.
- Лиса, Є., 1990. Деполітизація школи. *Радянська освіта*, 82, с.1.
- Лосєв, І., 2015. Завдання інтелігенції – підтримувати в народі дух свободи, а не капітуляції. *Радіо Свобода*, [онлайн] 10 квітня. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/26941273.html>> (дата звернення 16 вересня 2020).
- Мітинг незалежності і свободи, 1991. *Самостійна Україна. Видання Української республіканської партії*, 2, с.1.
- Моя пропозиція. Гімн України: яким йому бути?, 1990. *Радянська освіта*, 82, с.4.

- Овчар, І.В., 2008. *Політичні трансформації у Радянському Союзі в період перебудови (1985–1991 рр.)*. Кандидат політичних наук. Дисертація. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ.
- Овчар, І.В., 2011. *Політичні трансформації у Радянському Союзі в період перебудови (1985–1991 рр.)*. Київ: Інтерсервіс.
- Перший з'їзд галузевої профспілки, 1990. *Радянська освіта*, 74, с.1–2.
- Повідаш, І., 1991. Інтелігентність думки є ніщо, якщо серце не відчуває кому воно віддане. Нотатки з форуму інтелігенції Буковини. *Радянські Карпати*, 95, с.3–4.
- Проект «Статуту Українського фонду освіти», 1990. *Радянська освіта*, 73, с.1–2.
- ЦК Компартії України, 1990. Тези про ставлення до деполітизації народної освіти та роботу партійних організацій навчальних закладів в умовах багатопартійності. *Радянська освіта*, 103, с.1–2.
- Шановська, О.А., 2008. Роль творчих спілок у процесах культурно-національного відродження в Україні доби перебудови. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*, 11, с.214–224.
- Шевченко, В.Г., 1990. На зустріч новому навчальному. До національного відродження – через школу. *Радянська освіта*, 61, с.1.
- Янов, С., 1990. А ціни вже кусаються. *Радянська освіта*, 74, с.1–2.

References

- Bidnyi ne mozhe buty vilnym [The poor cannot be free], 1991. *Radianska Volyn*, 21 veresnia, с.1–2. (in Ukrainian)
- Bilyk, I., Kaminskyi, Ye., Poliakov, I., Surhai, H., Trubaichuk, A. and Shevchenko, F., 1990. Zvernennia do vchyteliv istorii, vykladachiv-istorykiv vuziv, pratsivnykiv kraieznavchych muzeiv, naukovtsiv, amatoriv-doslidnykiv ta zbyrachiv istorychnykh pamiatok, do vsikh shanuvalnykiv istorii ridnoho kraiu [Address to history teachers, university historians, local history museums, scientists, amateur researchers and collectors of historical monuments, to all fans of the history of the native land]. *Radianska osvita*, 20, с.1. (in Ukrainian)
- Bolharina, V., 1990. Na zustrich novomu navchalnomu [To meet the new training]. *Radianska osvita*, 11 serpnia, с.1–3. (in Ukrainian)
- Central Committee of the Communist Party of Ukraine, 1990. Tezy pro stavlennia do depolityzatsii narodnoi osvity ta robotu partiinykh orhanizatsii navchalnykh zakladiv v umovakh bahatopartiinosti [Abstracts on the attitude to the depoliticization of public education and the work of party organizations of educational institutions in a multiparty system. Soviet education]. *Radianska osvita*, 103, с.1–2. (in Ukrainian)
- Demchenko, O., 1991. Shcho dast intelihentsiia tvorenniu novoi Ukrainy? [What will the intelligentsia give to the creation of a new Ukraine?]. *Samostiina Ukraina. Vydannia Ukrainskoi respublikanskoi partii*, 14, с.4. (in Ukrainian)
- Hantsiak, D., 1990. Shcho krashche: dyplom chy shvabra? [Which is better: a diploma or a mop?]. *Radianska osvita*, 97, с.1. (in Ukrainian)
- Hocharenko, V., 1990. Shche odyshans daly orhanam vlady kyivski uchyteli [Kyiv teachers gave another chance to the authorities]. *Radianska osvita*, 97, с.1. (in Ukrainian)
- Honcharenko, H., 1990. «My ne prokhachi» - zaiavyly u nediliu uchasnyku mitynhu vchyteliv Kyieva ["We are not beggars," a participant in a rally of Kyiv teachers said on Sunday]. *Radianska osvita*, 81, с.1–2. (in Ukrainian)

- I skazav Hurenko... [And Gurenko said...], 1991. *Samostiina Ukraina. Vydannia Ukrainiskoi respublikanskoi partii*, 8, c.4. (in Ukrainian)
- Ianov, S., 1990. A tsyny vzhe kusaiutsia [And prices are already biting]. *Radianska osvita*, 74, c.1–2. (in Ukrainian)
- Ihnatenko, P., 1985. Vymohlyvo i pryntsypovo [Demanding and principled]. *Radianska osvita*, 53, c.1. (in Ukrainian)
- Kilkoma riadkamy [A few lines], 1991. *Samostiina Ukraina. Vydannia Ukrainiskoi respublikanskoi partii*, 1, c.1. (in Ukrainian)
- Kuzmenko, Yu.V., 2015. Kadrova polityka V. Shcherbytskoho v URSSR periodu perebudovy [V.V. Shcherbytskiy's human resource policy in the perestroika period in the USSR]. *Hileya: scientific bulletin*, 95, p.100–103. (in Ukrainian)
- Losiev, I., 2015. Zavdannia intelihentsii – pidtrymuvaty v narodi dukh svobody, a ne kapituliatsii [The task of the intelligentsia is to maintain the spirit of freedom in the people, not capitulation]. *Radio Svoboda*, [online] April 10. Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/26941273.html>> (Accessed 16 September 2020). (in Ukrainian)
- Lysa, Ye., 1990. Depolityzatsiia shkoly [Depoliticization of the school]. *Radianska osvita*, 82, c.1. (in Ukrainian)
- Mitynh nezalezhnosti i svobody [Rally of independence and freedom], 1991. *Samostiina Ukraina. Vydannia Ukrainiskoi respublikanskoi partii*, 2, c.1. (in Ukrainian)
- Moia propozytsiia. Himn Ukrainy: yakym yomu buty? [My suggestion. Anthem of Ukraine: what should it be like?], 1990. *Radianska osvita*, 82, c.4. (in Ukrainian)
- Ovchar, I.V., 2008. *Politychni transformatsii u Radianskomu Soiuzi v period perebudovy (1985 – 1991 rr.) [Political transformation in the Soviet Union in the period of perestroika (1985-1991 gg.)]*. Ph.D. Thesis. I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. (in Ukrainian)
- Ovchar, I.V., 2011. *Politychni transformatsii u Radianskomu Soiuzi v period perebudovy (1985 – 1991 rr.) [Political transformation in the Soviet Union in the period of perestroika (1985-1991 gg.)]*. Kyiv: Interservis. (in Ukrainian)
- Pershyy zizd haluzevoi profspilky [The first congress of the branch trade union], 1990. *Radianska osvita*, 74, c.1–2. (in Ukrainian)
- Povidash, I., 1991. Intelihentnist dumky ye nishcho, yakshcho sertse ne vidchuvaie komu vono viddane. Notatky z forumu intelihentsii Bukovyny [The intelligence of thought is nothing if the heart does not feel to whom it is devoted. Notes from the forum of the Bukovina intelligentsia]. *Radianski Karpaty*, 95, c.3–4. (in Ukrainian)
- Proiekt «Statutu Ukrainiskoho fondu osvity» [Draft "Charter of the Ukrainian Education Foundation"], 1990. *Radianska osvita*, 73, c.1–2. (in Ukrainian)
- Shanovskaya, H.A., 2008. Rol tvorchykh spilok u protsesakh kulturno-natsionalnoho vidrodzhennia v Ukraini doby perebudovy [The rule of the creative unions in the process of the cultural and national rebirth in Ukraine during perestroika] *Intellectuals and State Power. Series: History*, 11, p.214-224. (in Ukrainian)
- Shevchenko, V.H., 1990. Na zustrich novomu navchalnomu. Do natsionalnoho vidrodzhennia – cherez shkolu [To meet the new training. Before the national revival - through school]. *Radianska osvita*, 61, c.1. (in Ukrainian)
- Vidkrytyi lyst narodnym deputatam [Open letter to people's deputies], 1990. *Radianska osvita*, 78, c.1. (in Ukrainian)

- Zhalyuk, O.P., 2015. Poniattia "ukrainske natsionalno-kulturne vidrozhennia" ta yoho zviazok z diialnistiu klubnykh zakladiv [The concept of "ukrainian national and cultural revival" and its relationship with the club type establishments' activities]. *The Quarterly National Academy of Culture and Arts*, 1, p.64 – 68. (in Ukrainian)
- Zhyliuk, M., 1990. Vykorystannia fondu osvity [Use of the education fund]. *Radianska osvita*, 82, c.1. (in Ukrainian)
- Ziaziun, I.A., 1990. U meni kozhen vchytel pobachyt svoho zakhysnyka [In me, every teacher will see his defender]. *Radianska osvita*, 70, c.1–2. (in Ukrainian)
- Zvernennia do pedahohichnoi hromadskosti Ukrainy [Address to the pedagogical community of Ukraine], 1990. *Radianska osvita*, 100, c.1–2. (in Ukrainian)
- Zvernennia hromadskykh orhanizatsii [Appeals of public organizations], 1990. *Radianska osvita*, 99, c.1. (in Ukrainian)
- Стаття надійшла до редакції 08.10.2020 р.

O. Lavrut

PARTICIPATION OF TEACHERS OF SCHOOLS OF THE USSR IN PUBLIC LIFE 1985 – 1991 YEARS: IN THE LANGUAGE OF PERIODICS

The last period of the USSR's existence was turbulent and ambiguous. The proclaimed "perestroika" was intended to cosmetically adjust the existing system. Its main slogans were democratization, depoliticization and publicity. Teachers joined these processes. For a long time they were a member of various organizations that regulated their activities: the Pedagogical Society "Knowledge", trade unions. The activities of the former were educational and cultural in nature. It organized pedagogical readings, meetings, reading conferences, competitions, studied and disseminated pedagogical experience.

Teachers became active members of the Ukrainian Language Society named after T.G. Shevchenko, the Ukrainian Green World Association, the People's Movement, the Ukrainian Cultural Foundation, etc. The intelligentsia became the founders of various organizations, which not only morally but also financially supported the school by providing them with funds, printing textbooks and other literature, established international relations.

Teachers remained union members trying to "be on the wave." Their activities were more socio-economic. This was due to low, late payment of wages, high prices, inflation and shortages of consumer goods. The requirements for teachers did not coincide with their real position and status. They were faced with even greater challenges. Instead, the Communist Party of the Ukrainian SSR resisted democratic transformation in society. On the one hand, she understood that changes were needed, and on the other hand, she did not accept a radical reconstruction of her own foundations. From economic and cultural slogans, teachers moved to political ones. Their activity contributed to the consolidation of Ukrainians and the transition of society to a new period in its history – Independent Ukraine.

Key words: *Ukrainian SSR, teaching, situation, politics, education, school, culture, "perestroika", organizations, requirements, periodicals.*